

بررسی نقش کتابخانه های عمومی بر افزایش سواد اطلاعاتی و تعامل اجتماعی شهروندان

نویسنده:

معصومه علی جمشیدی (دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد چالوس)

nazaninalijamshidi@gmail.com

چکیده:

کتابخانه ها دانشگاه های باز مردم اند و پلی ارتباطی بین دنیاهای مختلف انسان های مختلف که به یک نقطه می نگرند ولی آن را به یک گونه نمی بینند و موجب ابهام و پیچیدگی بحث درباره کتابخانه، بعنوان یک کانال ارتباطی می شود، یکی خود اطلاع است و دیگری نیازهای اطلاعاتی استفاده کننده. فایده کتابخانه، بسته به نقشی است که بعنوان منبع و به عنوان وسیله دستیابی به علائم ارسالی از سایر منابع دارد و یکی از نمود های آن بعنوان رسانه جمعی این است که وسیله برای انتقال فرهنگ است. حیات جمعی کتابخانه ها اکثراً وقف گردآوری آثار و مصنوعات بشری بوده است. با توجه به نقش نهاد های اجتماعی مختلف در ایجاد اعتماد اجتماعی، نقش کتابخانه های عمومی نیز به عنوان یک نهاد اجتماعی می تواند جای بحث و پژوهش باشد.

کلید واژه: کتابخانه های عمومی، تعامل اجتماعی، نیازهای اجتماعی، سواد اطلاعاتی

مقدمه :

فرهنگ پدیده ای است سیال و بخش عظیمی از این پدیده سیال در بستر مطالب مکتوب جاری و ساری می شود در حفظ و صیانت فرهنگ ملی و توسعه فرهنگی ، وسایل ارتباط جمعی نقشی بسیار مهم و ارزنده دارند ولی مهمترین عرصه حفظ و انتقال و تداوم فرهنگ در دنیای معاصر هنوز هم کتاب است به وسیله کتاب دریچه های حیات تازه ای به روی مردمان گشوده می شود و به وسیله کتاب بخش عظیمی از تجربه ها و تفکرات پیشینیان جان می گیرد و بشریت غنی تر می شود فرآیند ارتباط از سه بخش : منبع ، کانال ارتباطی و مقصد (دریافت کننده) تشکیل می شود اما جایگاه کتابخانه در فرآیند ارتباط در کدام بخش معنا می یابد ؟ کتابخانه در این پروسه منبع اطلاعات است ؟ کانال ارتباطی است ؟ و یا مقصد اطلاعات ؟ کتابخانه را به یک معنا می توانیم منبع اطلاع بدانیم بسیاری از کسانی که از کتابخانه ها استفاده می کنند کتابخانه را به همین معنا می گیرند و گفته های این افراد در موقع اشاره به کتابخانه گواه همین مطلب است.

۱- نیاز انسان به ایجاد رابطه

در دو دهه اخیر ، عده زیادی از دانشمندان و متخصصان ارتباطی کشور های غربی و جهان سوم به بازنگری نظریه ها و الگوهای حاکم در زمینه رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی و نیز نقش ارتباطات در «نوسازی» کشورهای عقب مانده پرداخته اند و جنبه های منفی آنها را یادآوری کرده اند. به اعتقاد یکی از مشهورترین انتقادگران، انتقال معلومات از یک منبع معرفتی قدرتمند به دریافت کنندگان انفعالی به هیچ وجه، در رشد شخصیت آنها تاثیر مثبت نمیگذارد و به ایجاد خودآگاهی مستقل و انتقادگر و توانا کردن افراد برای مشارکت در حل مسائل اجتماعی کمک نمیکند. به همین جهت به پیشنهاد او ، نظام کنونی آموزش، که او ، آن را « آموزش مخزنی» مینامد و بر معلومات انباشته شده معلمان استوار است، باید به نظام جدیدی برای « آموزش عموم» تبدیل شود. بدین شکل انسان با استفاده از نشانه های گوناگون به خلق یک اثر میپردازد و با هموعان خود به گفتگو پرداخته و با آن ارتباط برقرار میکند. در مرحله بعد خالق اثر، برای اینکه پیام خود را به مخاطبش برساند ، نیاز به انتقال پیام خود دارد و این انتقال باید از طریق کانال ارتباطی صورت گیرد. مثل دفتر روزنامه، تابلوهای تبلیغاتی، کتابخانه ها ، موزه ها، همه و همه در جاتی از انتقال پیام هستند و در حقیقت به عنوان کانال ارتباطی ، رساندن پیام را به عهده دارند.

۲- نقش کتاب در توسعه فرهنگی

در دنیای امروز اگر چه رقیبان متعددی برای کتاب پیدا شده بسیار بعید است که سلطه بی چون و چرای کتاب در عرصه هایی که خلاقیتها را می طلبد خلیل یابد. این عبارت بسیار درست است که گفته اند دنیایی بی کتاب برهوتی است که در آن همه با هم بیگانه اند به طور خیلی خلاصه باید گفت که زبان مکتوب ویژگیهای ساختاری بسیار ظریف و پیچیده ای دارد که در هیچ زبان دیگری مثلاً زبان شفاهی زبان تصویر ، زبان موسیقی ، زبان حجم و ... یافت نمی شود. مختصات هر کدام از زبان ها به آن قدرت خاص حوزه مشخص بیانی و محدودیتها و ناتوانیهای ویژه دارد اما نکته شایان توجه این است که زبان مکتوب قدرت دارد که قسمت زیادی از آنچه در زبانهای دیگر می گذرد به اضافه عکس العملهای جوامع انسانی در مقابل این جریانها را در خود ثبت می کند و به تنهایی در مواقع لزوم آنرا به خواننده منتقل کند . خواندن ارتباط افراد جامعه است با زبان مکتوب بشریت زبانی که به علت مکتوب بودنش ساختار ویژه ای دارد و به علت همین ساختار ویژه اش همچنان باید مکتوب باقی بماند و اگر چنین نباشد ماهیت خود را از دست می دهد. مردم باید بیشتر بخوانند نه تنها به این دلیل که خواندن ما دلالت بر معاصر بودن و متمدن بودن ما می کند ما به خواندن نیازمندیم انسان برای به کار انداختن بخش عمده ای از استعداد های فردی و جمعی احتیاج دارد که بخواند . کتابخوانی در جامعه جدید صرفاً عملی فردی نیست که به لحاظ علایق و سلیقه های شخص یا اشخاص بتواند استمرار یابد . ضرورت های اجتماعی موقعیت تاریخی و فرهنگی جامعه نیازهای نظام اجتماعی ، امکانات و تواناییهای نظام و در اختیار بودن کتاب عوامل تعیین کننده در کتابخوانی اند کتاب خواندن رفتاری اجتماعی ، فرهنگی ، اقتصادی تعریف شده زیرا اطلاعات ارزش کالایی و اهمیت اقتصادی بیشتری یافته است و فرد با اطلاعات بیشتر در عرصه فعالیتها اهمیت بیشتری دارد.

۳- نقش کتابخانه در زندگی امروز

کتابخانه‌ها برای تسهیل ارتباط ایجاد می‌شوند اعم از اینکه این ارتباط بین اشخاص حاضر باشد یا بین کسی در گذشته با کسی در زمان آینده کتابخانه حاصل ضروریات واقعی تمدن امروز بوده که اینک خود تبدیل به یک واحد ضروری بافت اجتماعی شده است. اگرچه از دیرباز کتابخانه وجود داشته اما جنبه خدماتی آن همیشه ویژگی بارز آن محسوب نمی‌شده؛ البته گذاشتن کتاب در اختیار گروهی از مردم ممکن است خدمت شمرده شود، اما این خدمت ساکن و جازم نیست بلکه منظور از خدمت، مشارکت فعال یک واسطه آگاه و مطلع است. فایده کتابخانه، بسته به نقشی است که بعنوان منبع و به عنوان وسیله دستیابی به علائم ارسالی از سایر منابع دارد و یکی از نمودهای آن بعنوان رسانه جمعی این است که وسیله برای انتقال فرهنگ است. حیات جمعی کتابخانه‌ها اکثراً وقف گردآوری آثار و مصنوعات بشری بوده است. اکثر افراد غیر کتابدار، کتابخانه را انبار ذخیره کتاب می‌دانند؛ در حالیکه می‌توان به تعبیر دیگر کتابخانه را محل حفظ و نگهداری اندیشه‌های بشری دانست. آرتور کرلی و دوروتی برادویک در کتاب خود، (مجموعه سازی کتابخانه) تعبیر بهتری دارند.

۳-۱- کتابخانه و فرآیند ارتباط

کتابخانه و فرآیند ارتباط حاصل ضروریات واقعی تمدن امروزی بوده است که اینک خود تبدیل به یک واحد ضروری بافت اجتماعی شده است. فرآیند ارتباط از سه بخش: منبع، کانال ارتباطی و مقصد (دریافت کننده) تشکیل می‌شود اما جایگاه کتابخانه در فرآیند ارتباط در کدام بخش معنا می‌یابد؟

کتابخانه در این پروسه منبع اطلاعات است؟ کانال ارتباطی است؟ و یا مقصد اطلاعات؟

کتابخانه را به یک معنا می‌توانیم منبع اطلاع بدانیم بسیاری از کسانی که از کتابخانه‌ها استفاده می‌کنند کتابخانه را به همین معنا می‌گیرند و گفته‌های این افراد در موقع اشاره به کتابخانه گواه همین مطلب است.

می‌روم بینم کتابخانه چیزی در این باره دارد؟ یا چرا سری به کتابخانه نمی‌زنی تا ببینی چیزی دارد یا نه؟

یک کتابخانه باید انبوه عظیمی منبع و کارمند داشته باشد تا این منابع را سرو سامان بخشد و نباید از یاد برد که همواره به عوامل بیرون از سازمان خود نظیر صنعت نشر و وضعیت سیاسی، اجتماعی، حاکم بر جامعه وابسته است کتابخانه مسئول ساختن، اضافه کردن و نگهداری فهرست خویش است فهرست کتابخانه اعم از اینکه بصورت برگه باشد یا به شکل پیوسته معرف وجود کتابخانه است و نشان دهنده مایملک آن. امروزه اقدامهای زیادی در زمینه بسط و گسترش کتابخانه‌ها به عنوان منبع اطلاعاتی انجام شده است که نقش این واحد ضروری اجتماعی را در جایگاه منبع اطلاعاتی در فرآیند ارتباط افزایش می‌دهد. استفاده از ماهواره‌های اطلاعاتی به منظور اتصال منابع کتابخانه‌های جهان به یکدیگر و امکان استفاده دانش پژوهان از منابع کاملتر از جمله این تلاشهاست.

در فرآیند ارتباط، گاهی کتابخانه کار دریافت کننده را هم انجام می‌دهد. استفاده کننده، به کتابخانه می‌آید و درخواستی می‌کند، کتابخانه هم به کمک علایمی که استفاده کننده را به قسمتهای مختلف کتابخانه راهنمایی می‌کند (ادامه جریان تبادل اطلاعات) پیشاپیش درخواستهایی را مطرح می‌کند. برگردان کتابخانه تا حدودی همان کاری را می‌کند که طرح رده بندی علمی ۲ در حقیقت کتابخانه، انسانواره ای است که بر حسب نیاز خود و با توجه به شرایط سازمان خود، می‌تواند در جایگاه دریافت کننده اطلاعات نیز ایفای نقش کند.

در مقابل آنچه که گفته شد بعضی از کارشناسان علوم کتابداری و دانش شناسی معتقدند، کتابخانه نمی‌تواند منبع وظیفه اصلی اطلاعات باشد و تنها در نقش مجرا و کانال ارتباطی است که می‌تواند وظیفه اصلی اطلاعات خود را ایفا کند. با توجه به این نگاه، کتابخانه دیگر نمی‌تواند خاستگاه اصلی اطلاعات باشد و هر نوع اطلاعاتی که درون آن یافت شود، دارای منبع مشخصی است، که می‌توان آن را شناسایی کرد، این شناسایی منبع، در فهرست کتابخانه موجود است و اساساً یکی از دلایل موجودیت فهرست نیز در کتابخانه‌ها، به وجود آمدن شناسنامه‌های دقیق برای اطلاعات موجود در آن است. در

فهرست‌ها معمولاً سعی می‌شود که در صورت امکان، اسناد یا استنادی به پدید آورنده اثر بشود. به طور مثال با مراجعه به فهرست می‌توان گفت کریستین نوربرگ شولتز، کتاب هستی، فضا معماری را نوشته است و بعید است که این تصور در ذهن کسی ایجاد شود که کتابخانه مسئول اثر است. استفاده کننده از کتابخانه ممکن است انتظار داشته باشد که کتابخانه فلان عنوان یا اطلاعات را داشته باشد اما ابزار واسطه ای بنام فهرست، این موضوع را باید تأیید کند تا احتمال او به یقین تبدیل شود و در این راستا، کافی نیست که موجودی و دارایی کتابخانه مسجل شود. بلکه استفاده کننده نیز باید بداند که می‌تواند به این موجودی دست پیدا کند یا اینکه جدول رده بندی در مورد پیدا کردن موضوع مورد نظر مخاطب می‌تواند به او کمک کند. خواننده بندرت ناشر و توزیع کننده را در نظر دارد؛ نقش این دو بلافاصله به چشم نمی‌آید. خواننده از رسانه، یعنی از وجود کالبدی اثر، به صورت کتاب، آگاهی دارد. علاوه بر این، خواننده از کتابخانه، به عنوان وسیله ای برای دریافت علامتی که نویسنده به وساطت کارگر چاپخانه می‌فرستد، اطلاع دارد. در ذهن و عمل استفاده کننده، کتابخانه حکم بسزایی دارد که اطلاعات را از یک منبع اصلی به دریافت کننده جاری و منتقل می‌کند.

۳-۲- کتابخانه نهاد اجتماعی

در کدام جامعه، کتابخانه ها نهاد اجتماعی اهمیت پیدا می‌کنند، گسترده می‌شوند، از حمایت افراد جامعه برخوردار می‌گردند و به خدمت آنان در می‌آیند و در کدام جامعه کتابخانه ها به خاموشی می‌گیرند، به فراموشی سپرده می‌شوند، و اهمیت حیاتی خود را از دست می‌دهند؟ شرط لازم برای سالم و طبیعی ماندن کتابخانه در یک اجتماع کدام است؟

همه روشهای آگاهی رسانی را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: محرک (dynamic) و ثابت (static)

اگر ارتباط اندیشه جریانی گذرنده و آنی داشته باشد، آن را متحرک می‌نامیم؛ مانند آنچه از طریق بیان، رادیو، تلفن، تلویزیون و ... در برنامه های زنده، کسب می‌کنیم. ارتباط فکری ثابت، آن است که پیام هنگامی ثابت است که وسیله مورد استفاده برای رساندن آن، خود دارای دوام باشد. اما صرف نظر از دوام یک اثر، اطلاعات فراهم شده، هنگامی قابل بهره گیری اند که به نحوی نظم بندی شوند و بازیابی آنها، خالی از دشواری نباشد و همین ویژگی است که ما را در برابر نهاد کتابخانه قرار می‌دهد. نهادی که دانش مدون را گرد می‌آورد و برای بهره وری بیشتر، بدان نظم می‌بخشد. از این رو کتابخانه، با توجه به وظیفه ای که در نگهداری و نظم دانائیهای ضبط شده دارد، حیاتی ترین عامل تبادل فکریست و بدون آن ارزش هر یک از هر گروه ارتباط فکری، به حداقل می‌رسد. تبادل فکری متحرک به سبب بی دوامی اعتبار خود را از دست می‌دهد و تبادل فکری ثابت به لحاظ حجم روز افزونش سرسام انگیزتر می‌شود و دستیابی به مطلب مورد نظر کاری بس دشوار تنها در کتابخانه است که دسترسی آسان به انبوه دانش آدمی ممکن می‌شود. این نهاد از آن رو که به انبوه نوشته ها نظم می‌بخشد و دسترسی به هر یک را فراهم می‌سازد، یکی از اثر بخش ترین وسایل تبادل فکری انسان است و اینک در عصر انقلاب اطلاعات، معیار سنجش کتابخانه، بازیابی سریع اطلاعات است و هر چه آگاهیها سریعتر در اختیار مراجعان قرار گیرد. ارزش کتابخانه نیز بالاتر می‌رود. در سراسر تاریخ فرهنگ بشر، کتابخانه به عنوان نهاد اجتماعی (social institution) بازتابی از شرایط زمان بوده است. اگر زمانی، مجموعه ای کتاب به نام مخزن و گنجینه در بنایی در بسته و دور از مردم نگهداری می‌شده و یا به طریقی کتاب و کتابخانه رو به انهدام و نیستی رفته، جامعه نیز دوران انحطاط و تاریکی را گذرانده و هر گاه کتابهای بشر نشر یافته، کتابخانه های افزونتر گشوده شده و حق خواندن برای همگان مسلم و محترم شمرده شده، جامعه در دوره شکوفایی خود بوده است

۴- تعامل اجتماعی چیست؟

تعامل اجتماعی یک ارتباط دو جانبه بین فرستنده و گیرنده پیام است که در جهت برقراری ارتباط مطلوب بین این دو گروه فعالیت می کند؛ و چون کتابخانه ها نیز با گروه های زیادی در ارتباط هستند، نقش تعامل اجتماعی در بخش های مختلف آن سهم بسزایی دارد و کتابدار می تواند ارائه کننده این نقش باشد. (به عنوان واسط بین مواد اطلاعاتی و مراجعه کننده). هر مراجعه کننده ای نیاز اطلاعاتی خاص خود را دارد که می تواند ساده یا پیچیده باشد، در برخورد با این نیاز اطلاعاتی است که نقش کتابدار به عنوان فردی که بتواند ابهام موجود در تقاضای مراجعه کننده را زدوده و او را به اطلاعات مورد نیازش رهنمون سازد، مشخص می شود. هر تصویری که از کتابخانه در اذهان عمومی بوجود می آید بستگی به جریان فعالیت های خود کتابخانه و نحوه سرویس دهی کارکنان آن دارد. از جمله اقدامات ترویجی که در کتابخانه ها برای ایجاد تعامل اجتماعی بهتر می توان در نظر گرفت: ارتباطات رو در روی کارکنان بخش های مختلف کتابخانه بویژه بخش مرجع یا امانت، ارتباطات چاپی، ارتباطات دیداری-شنیداری، ارتباطات فرد به فرد ... است. "ادوارد برنیز" یکی از بنیان گذاران رشته روابط عمومی: "روابط عمومی، عبارت است از دادن اطلاعات به مردم و تلاش های ترغیبی به منظور تغییر گرایش ها و رفتار مردم و کوشش برای همبسته ساختن نگرش ها و اقدامات یک موسسه با مخاطبان خود، و متقابلاً نگرش ها و اقدامات مخاطبان با موسسه" (ماراتر کوهن، ۱۳۷۶)

۴-۱- تعامل اجتماعی در کتابخانه

کتابخانه ها با گروه های مختلفی در ارتباط هستند که از آن جمله می توان به گروه های زیر اشاره کرد

۱. گروهی که برای کتابخانه تامین اعتبار مالی می کند.
۲. گروهی که کتابخانه ها، منابع خود را از آنها خریداری و یا از طریق آنها تهیه می کنند.
۳. گروهی که کتابخانه ها، کتابداران آموزش دیده را از میان آنها استخدام می کنند.
۴. گروه دیگری وجود دارد که در بدنه حکومت و یا خارج از آن تصمیم گیری ها و سیاست گذاری های مربوط به کتابخانه ها را عهده دار هستند.
۵. و بالاخره کل جامعه استفاده کننده می باشند.

کیز اقدامات ملموس تری که در چارچوب تعامل اجتماعی کتابخانه انجام می گیرد را در سه مقوله ارتباطی زیر طبقه بندی می کند:

- ۱) ارتباطات چاپی برای گروه های بزرگی از مخاطبان
 - ۲) ارتباطات دیداری-شنیداری برای گروه های وسیع
 - ۳) ارتباطات مکتوب یا شفاهی برای گروه های کوچک، یا به صورت فرد به فرد.
- ارتباطات جمعی چاپی می تواند شامل انتشارات، خبرنامه ها، گزارش های سالانه، بروشورها و پوسترها باشد. مزیت این نوع اقدامات ترویجی این است که منابع چاپی می تواند حاوی پیام روشن و موجزی باشد که توسط افراد زیادی دریافت می شود. ایراد آن این است که بعد از انتشار، کنترلی روی استفاده از آن صورت نمی گیرد، در واقع این نوع ارتباط یک جانبه است که فاقد حلقه بازخورد می باشد. اما به دلیل آسان و ارزان بودن، رایج ترین روش ارتباط عمومی است که در کتابخانه ها بکار می رود.
- دومین شیوه ارتباطی، ارتباط دیداری-شنیداری است که می تواند شامل رادیو، تلویزیون، سخنرانی ها و سمینارها و... باشد. کتابخانه ها در حالت عادی معمولاً توجه این وسایل ارتباط جمعی را به خود جلب نمی کنند اما، رویدادهای خاص مثل افتتاح یک ساختمان جدید، بازدید یک مقام عالی رتبه یا یک گروه بین المللی و... می توانند توجه رسانه های دیداری-شنیداری را جلب کنند. دقتی که باید در این مورد شود، این است که پیام مورد نظر کتابخانه به صورتی کاملاً حرفه ای و مناسب مخاطبان مورد نظر عرضه شود.

سومین حوزه ارتباطی که بدان اشاره شد، ارتباطات فرد به فرد و ارتباط با گروه های کوچک است. این ارتباطات غیر رسمی که سریع ترین بازخورد را دارند، هسته مرکزی اقدامات ترویجی کتابخانه محسوب می شوند. موفقیت در اینگونه ارتباطات رو در رو در گرو این است که کارکنان کتابخانه آموزش درستی در مورد رفتار با مراجعه کنندگان، ببینند و در عین رعایت دقیق مقررات، آنها را به نوعی تفسیر کنند که تا حد ممکن به درخواست های مراجعان پاسخ مثبت بدهند.

۴-۲- کتابخانه ای با فضای پژوهشی و یادگیری مختلف، برای رسانه های مختلف

باید محیط هایی متنوعی برای مطالعه فراهم کنیم تا متناسب با رشد گسترده ی کاربران و سبک های مختلف یادگیری و تحقیقاتشان باشد. در واقع، فراهم کردن فضاهای اجتماعی و گروهی، جایی که کاربران آن می توانند با هم تعامل کنند رویه و الگوی با اهمیتی است. کتابخانه- های ترکیبی (دو وجهی) باید شرایط دسترسی به هر دو نوع منبع؛ سنتی و الکترونیکی را مهیا کنند و فضای متعلق به خدمت فناوری اطلاعات (سیم دار و بی سیم (وایرلس)) و پشتیبانی های فنی، آموزش مهارت های اطلاعاتی و فضاهای اجتماعی را افزایش دهند. کتابخانه همچنین باید دارای دامنه گسترده ای از مکان های مطالعه با میزهای یک نفره تا چند نفره با شکل های مختلف، صندلی های عمومی (نیمکت)، سالن های مطالعه و امکانات مطالعه گروهی باشد. بعضی مراجعان به کتابخانه، محیط های یادگیری جمعی و فعال را دوست دارند و سایر افراد ممکن است محیط مطالعه ی آرام و بی سر و صدا با حریم بصری خصوصی (آرام) را ترجیح دهند. این تنوع را می توان با درجات مختلف با طراحی ها و چینش متنوع وسایل مانند، ویتترین- های کتاب، دیوارها و حفاظ های متصل به هم و میزهای مطالعه انفرادی ایجاد کرد. در برخی موارد، گسترش فضاهای (سالن) عمومی باعث ایجاد حس تعامل اجتماعی فی- مابین می شود

۵- تعریف سواد اطلاعاتی (Information Literacy)

تاکنون تعریف های گوناگونی از سواد اطلاعاتی ارائه شده است، اما فصل مشترک تمام آنها توانایی شناسایی درست منابع اطلاعاتی، توانایی دسترسی به آنها، و توانایی استفاده هدفمند از آنها می باشد (پرریخ). سواد اطلاعاتی مجموعه مهارت هایی است که فرد را قادر می سازد نیاز اطلاعاتی خود را تشخیص دهد، با شناسایی منابع اطلاعاتی موجود به تدوین روش جستجو در این منابع پرداخته و پس از انجام جستجو اطلاعات بدست آمده را ارزیابی کرده و به منظور تولید اطلاعات جدید پیوند لازم بین اطلاعات جدید را با دانش قبلی خود برقرار سازد.

۵-۱- هفت اصل مهم در سواد اطلاعاتی

۱. قدرت تشخیص نیاز اطلاعاتی
۲. شناسایی روش های دسترسی به اطلاعات
۳. تدوین استراتژیهای لازم برای جستجو
۴. مهارت های جستجو و دسترسی
۵. توانایی مقایسه و ارزیابی منابع
۶. سازماندهی، کاربرد و برقراری ارتباط
۷. نمایش اطلاعات و مشارکت در ایجاد دانش جدید

۵-۲- مزیت های سواد اطلاعاتی

با توجه به تحولات سریع محیط اطلاعاتی، نیاز به دانستن برخی مهارت ها ضروری است. چنانچه بپذیریم که تک تک افراد جامعه در رشد و سعادت آن نقش دارند، بنابراین می توان استدلال کرد که برای آن که هر یک از اعضای جامعه بتواند از اطلاعات در زندگی حرفه ای و شخصی خود بهره مند شود، کسب سواد اطلاعاتی یک نیاز اساسی برای همه است.

۵-۳- برای دانش آموزان و دانشجویان

امروزه دانش آموزان بیش از هر زمان دیگری در این عصر دیجیتال، به سواد اطلاعاتی نیاز دارند. بخصوص زمانی که اطلاعات همگانی و دسترسی به آن بی هیچ قید و بندی امکان پذیر شده است، نیاز دانش آموزان برای دستیابی به منابع معتبر، موثق و کارآمد به اندازه تعبیر و کاربرد یافته ها، اهمیت یافته است. مطمئناً آنجا که آموزش بر اساس استانداردها ارزیابی را ساده و تمایز میان موسسات را آشکار می نماید بزودی این امر عمومی و فراگیر خواهد شد. این موضوع از لحاظ نظری به پایه ای بودن دانش می پردازد. البته دانش استاندارد یک موضوع دیگر. برای به کارگیری استاندارد تعهد و فعالیت در سطح مدارس مورد نیاز است. به منظور رسیدن دانش آموزان به موفقیت های چشمگیر، فعالیت ها باید برنامه ریزی شده و بر اساس تحقیقات منتقل و ارزیابی شوند. سواد اطلاعاتی - و برنامه های آموزشی منابع پایه که آنها پرورش می دهد- اقدامات متقابل وابستگی به اطلاعات را ایجاد می نماید بوسیله تدریس رسمی، جایی که دانشجویان برای حصول به اطلاعات باید به استاد تکیه کنند، به این آموزش فعال نیاز دارد. دانشجویان کنترل بیشتری روی آموزششان دارند و استاد متخصص به صورت آزاد به همه چیز واقف است و نقش ایفا می نماید. هنوز استاد نقش مهمتری در تسهیل آموزش منابع پایه ای دارد که معمولاً می تواند در قالب یک مقاله، یا فایل پاورپوینت باشد.

۵-۴- برای شهروندان

شهروندانی که از سواد اطلاعاتی استفاده می نمایند می دانند چطور از اطلاعات به منظور بهره بیشتر در کار و زندگی روزمره شان استفاده نمایند؛ اطلاعات سودمند را هنگامی که تصمیماتی می گیرند از قبیل کجا فعالیت های اقتصادی انجام دهند و چگونه انجام دهند تعیین می نمایند. آنها قادرند نوارهای خبری، سخنرانی های سیاسی را ارزیابی کنند و تشخیص دهند که چه وقتی آمارها کاربرد دارند؛ بنابراین آنها ممکن است تصمیم اطلاعاتی درستی اتخاذ نمایند. این شهروندان قدر ارزش قدرت اطلاعات را می دانند. آنها معتقدند به منظور نشان دان مشکلات و سوالات در زندگی و جوامعشان در اجتماع به اطلاعات نیازمندند. آنها می فهمند که اطلاعات به دانش نیاز دارد که مورد تحلیل قرار گرفته شود و مورد سوال واقع شده و در ساختار وجودی دانششان و تجربیات شان وجود داشته باشد.

۵-۵- برای کارکنان

محیط کار حاضر و آینده یک نوع کارمند جدید طلب می نمایند؛ مطالعه و توانایی حساسگری به تنهایی کافی نیستند. در محیط بازار جهانی، داده ها در یک تریلینیم ثانیه و گیگابایت مخابره می شوند. سیل اطلاعات باید نظم گیرد، ارزیابی شود و کارکنان قادر باشند گردآوری نمایند، تجزیه نمایند و ارزیابی کنند. فقدان این مهارت ها در حال حاضر سالانه میلیونها دلار از نظر ارزش اقتصادی باعث کاهش تولید، حوادث و از نظر کیفی باعث تولید ناچیز می گردد. کارکنان باید سواد اطلاعاتی داشته باشند.

برای کارکنان منحصر به فرد، محیط کار یک محل بزرگ برای تغییر وابسته به تحول می شود، تعدیل سریع در تغییر محیط کاری به معنی تغییرات شغلی و دوره ای چند حالتی خواهد بود. تعهد اولیه برای آموزش به عنوان یک فرآیند نه به عنوان تولید نهایی و ایفای نقش سواد اطلاعاتی در این فرآیند می باشد که کارکنان را در دیدن این تغییرات بعنوان تحول نه به عنوان ضربه توانا می نماید.

۶- نقش کتابداران و کتابخانه ها در توسعه سواد اطلاعاتی

امروزه نقش کتابخانه ها به عنوان یکی از زیرساخت های جامعه اطلاعاتی و سیستم خودآموزی سواد اطلاعاتی پر رنگتر از گذشته شده است و دستیابی به جامعه اطلاعاتی فعال و موثر، بدون توجه به کتابخانه ها امکان پذیر نخواهد بود. سالهاست که کتابداران تلاش می کنند با استفاده از انواع ابزارها و فن آوری ها بطور موثر و مفید، برنامه های آموزش استفاده از ابزارهای فن آوری اطلاعات، برنامه های آموزش استفاده کنندگان را با عنوان "سواد اطلاعاتی" بجای "سواد کتابخانه ای" ارائه کردند. براساس نظر کرایست (۱۳۶۵)، شالوده نظری علم کتابداری آموزش است. این آموزش نه تنها به زیرساختهای ذهن کابران توجه دارد و بر دانش آنها می افزاید، بلکه به توانمندی آنها در کسب دانش نظر دارد. برخلاف آموزش سنتی، در آموزش کتابداران آموزش بیننده و تعامل او با اطلاعات را مرکز توجه قرار می دهند. نگاهی به فعالیت ها و برنامه های متنوع کتابخانه ها در توسعه سواد اطلاعاتی بخوبی نشان می دهد که حرفه کتابداری تا چه حد و چگونه در این زمینه اقدام کرده است. تعداد و حجم همایش های برگزار شده و نیز گستره پژوهشهای کتابداران بویژه در سالهای اخیر می تواند نشان دهنده رویکرد این حرفه نسبت به آموزش سواد اطلاعاتی باشد از آنجا که اطلاع رسانی و توسعه فرهنگی لازم و ملزوم هم اند و کتابخانه ها در این زمینه نقش بسزایی دارند، برای دسترسی آسان تمامی افراد جامعه به اطلاعات، باید این اطلاعات با هماهنگی میان نهاد کتابخانه های عمومی، کتابخانه های شهرداری و سایر کتابخانه های کشور در اختیار شهروندان قرار گیرد توسعه در لغت به معنای گسترش است و قابلیت فناوری اطلاعات را دارد؛ امروز در جامعه اطلاعاتی، توسعه قابلیت بکارگیری تمام روشهای علمی در فعالیت هاست؛ و این وظیفه کتابداران است که به سوی تربیت فراشیستگان برای داشتن توسعه فرهنگی در جامعه اطلاعاتی گام بردارند.

۷- کتابخانه های عمومی

اما در این میان نقش کتابخانه های عمومی را در خدمت رسانی به کل اقشار جامعه نباید از یاد برد. یک کتابخانه عمومی وظیفه خدمات دهی و اطلاع رسانی به کل جامعه را بر عهده خواهد داشت. تمامی اقشار جامعه با سطوح مختلف سواد و تخصص های گوناگون، از هر رنگ، نژاد، قومیت و زبان و در سنین مختلف به کتابخانه های عمومی مراجعه می کنند تا اطلاعات مورد نیاز خود را تهیه کنند. در حقیقت کتابخانه های عمومی زیر بنای خودآموزی همیشگی افراد یک جامعه هستند و عدم توجه به آنها بی توجهی به نیازهای اطلاعاتی تمام اقشار جامعه می باشد. امروزه جامعه ای مترقی و پیش رونده خواهد بود که در کنار موسسات آموزشی قوی و سایر امکانات آموزشی و پژوهشی، از کتابخانه های عمومی توانمند و دارای منابع غنی و مجهز به سیستم ها و فناوری های نوین برخوردار باشد. در غیر این صورت هر چه قدر مدارس، دانشکده ها، دانشگاه ها و کتابخانه های آموزشگاهی، دانشگاهی و تخصصی یک جامعه قوی باشد، بدون برخورداری از کتابخانه های عمومی روزآمد و مطابق با استانداردهای جهانی، هرگز نخواهد توانست خود را به عنوان یک جامعه اطلاعاتی پیشرفته مطرح کند و نخواهد توانست در تمامی ابعاد علمی، اجتماعی، سیاسی و... به پیشرفت قابل ملاحظه ای نایل گردد.

۸- استانداردهای سواد اطلاعاتی

استاندارد اول: تشخیص نیاز اطلاعاتی (فرد باسواد اطلاعاتی، ماهیت و گستره ی اطلاعات مورد نیاز را تشخیص می دهد)
استاندارد دوم: دست یابی به اطلاعات مورد نیاز (فرد باسواد اطلاعاتی، به شکلی موثر و کارآمد به اطلاعات مورد نیاز دسترسی پیدا می کند)
استاندارد سوم: معیارهای نقد و ارزیابی منابع اطلاعاتی (فرد باسواد اطلاعاتی، اطلاعات بازیابی شده و ماخذ آن را به صورت منتقدانه ارزیابی و اطلاعات انتخاب شده را با مبنای دانش و نظام ارزشی خود تلفیق می کند)
استاندارد چهارم: استفاده بهینه از منابع اطلاعاتی (فرد باسواد اطلاعاتی، بصورت انفرادی یا به عنوان عضوی از یک گروه اطلاعات را برای انجام هدفی خاص به صورت موثر مورد استفاده قرار می دهد)

استاندارد پنجم: مبانی قانونی و اخلاقی استفاده از اطلاعات (فرد باسواد اطلاعاتی، مباحث اقتصادی، قانونی، و اجتماعی مربوط به استفاده از اطلاعات را درک می کند و با رعایت اصول اخلاقی و قانونی به اطلاعات دسترسی می یابد و از آنها استفاده می کند)

۹- نتیجه گیری

از آغاز تمدن بشری تا کنون، اطلاعات و استفاده از آن از مسائل مهم به شمار آمده است و حتی امروزه نیز اطلاعات، نوعی قدرت به شمار می رود. اطلاعات پدیده ای است که تصمیم گیری ما را تحت تاثیر قرار می دهد. وجود و تولید حجم زیادی از اطلاعات در زمینه های گوناگون، دوران کنونی را به عصر اطلاعات تبدیل کرده و پدیده ای بنام "انفجار اطلاعات" را بوجود آورده است. در محیط پیچیده کنونی، افراد با اطلاعات فراوانی روبرو هستند و برای تمییز دادن اطلاعات موثق از میان انبوه اطلاعات باید دارای مهارتهایی باشند. این مهارتها شامل شناسایی، دستیابی، مکان یابی و ارزیابی اطلاعات می باشد، که به مجموعه این مهارت ها سواد اطلاعاتی می گویند.

کشورها برای ایجاد و گسترش جامعه اطلاعاتی رقابت تنگاتنگی باهم دارند و به آموزش مهارتهای مربوط به سواد اطلاعاتی توجهی مضاعف نشان می دهند. نظام آموزشی از جمله نظامهایی است که انتظار می رود به این مهم توجه کند. در بین نهادهای وابسته به نظام آموزشی، برای آموزش سواد

اطلاعاتی جایگاه حرفه کتابداری و اطلاع رسانی به دلایل گوناگون مهم تر از سایر حرفه هاست.

۱. ارتباط با توجه به علومی که در آن استفاده می شود تعاریف متفاوتی پیدا می کند .

۲. ارتباط و فرآیند آن یکی از مهمترین مسائل مورد توجه اندیشمندان جوامع پیشرفته است.

۳. با استفاده از علم ارتباطات و وسایل ارتباط جمعی نوعی آموزش غیر مستقیم پدید آمده است که به وسیله آن می توان مفاهیم و اندیشه های خاصی را به یک جامعه معرفی کرد و از این طریق به آموزش و جهت دهی آن جامعه پرداخت .

۴. فرآیند ارتباط در سه مرحله اصلی، مبدأ، کانال ارتباطی و مقصد معنا می یابد که کتابخانه در این فرآیند نقش کانال ارتباطی را به عهده دارد .

۵. کتابخانه و یا به عبارتی کانال ارتباطی در جریان انتقال اندیشه با مخاطبان مبدأ و مقصد یک اثر روبرو است و همین مسئله باعث می شود تا برای پاسخ گویی به هر یک در لایه های عملکردی متفاوتی سازمان دهی شود، تا در یک لایه. به صورت عمومی به همه مخاطبان مقصد(خوانندگان اثر) پاسخ گوید و در یک لایه به صورت خصوصی، از مخاطبان منبع (ناشر، نویسنده ...) خدمات دریافت کند، یعنی یک نوع سلسله مراتب و جریان خصوصی و عمومی بودن فضاها.

۶. زمان فرآیند آموزش و انتقال مفاهیم می تواند معنا یابد که، آزادی بیان و اندیشه به عنوان یک اصل پذیرفته شده باشد. در پایان سخن باید متذکر شد که با تقویت و تجهیز کتابخانه ها (بالاخص کتابخانه های عمومی) به حرکت در جهت رسیدن به جامعه اطلاعاتی مولد و پویا و برخورداری از افرادی با توان اطلاع یابی بالا و دارای ذهنی خلاق و منتقد می توان پرداخت تا در آینده ای نه چندان دور شاهد کاهش شکاف علمی و فنی موجود میان ما و کشورهای پیشرفته دنیا باشیم

فهرست منابع و مآخذ

فارسی :

۱. حریری، نجلا، بررسی کیفیت خدمات کتابخان‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، شهید بهشتی و دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم پزشکی تهران، دانشگاه آزاد، معاونت پژوهشی واحد علوم و تحقیقات. ۱۳۸۶
۲. ایمانی جاجرمی، حسین، فرهنگ مدنی، سرمایه اجتماعی و نقش سازمان‌های غیر دولتی در تولید آن. فصلنامه فرهنگ عمومی، ۱۳۸۱
۳. ابراهیمی، رحمان، بررسی نقش و جایگاه کتابخان‌های عمومی در افزایش سرمایه اجتماعی شهروندان: مطالعه موردی شهر تهران. پایا نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران، دانشکده علوم کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۳۸۹
۴. آزاد ارمکی، تقی؛ کمالی، افسانه، اعتماد، اجتماع، جنسیت. مجله جامع‌شناسی ایران، ۱۳۸۳
۵. پارسازاده، احمد؛ شقاقی، مهدی، کتابخانه عمومی و ساخت واقعیت اجتماعی «تحقیقات اطلاع رسانی، کتابخانه‌های عمومی، ۱۳۸۸
۶. زوارقی، رسول، کتابخانه‌های عمومی و نقش آن‌ها در مهندسی فرهنگی جامعه، مهندسی فرهنگی، ۱۳۸۸
۷. ابراهیمی، رحمان بررسی کیفی نقش کتابخانه‌های عمومی در ایجاد و ارتقای اعتماد اجتماعی ۱۳۹۲
۸. کرایست، جان. م. مبانی فلسفه کتابداری آموزشی. ترجمه اسدالله آزاد. مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵
۹. پریخ، مهری. آموزش سواد اطلاعاتی: مفاهیم، روشها و برنامه‌ها. تهران: کتابدار، ۱۳۸۶
۱۰. حافظی، ابراهیم و زهرا بختیاری. نقش سواد اطلاعاتی مراجعان در بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای کتابخانه مرکز آستان قدس رضوی. در همایش آموزش استفاده کنندگان و سواد اطلاعاتی. مشهد. ۲۲-۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۳
۱۱. سراج، شهناز. "مفهوم سواد اطلاعاتی". ابرار اقتصادی، آذرماه ۱۳۸۳
۱۲. "سواد اطلاعاتی نیاز حیاتی جامعه اطلاعاتی: توسعه فناوری مخابرات و اینترنت پرسرعت عوامل موثر افزایش سطح سواد اطلاعاتی است." اقتصاد پویا، خرداد، ۱۳۸۸
۱۳. "سواد اطلاعاتی". حزب الله، مرداد، ۱۳۸۷
۱۴. "سواد اطلاعاتی، زمینه ایجاد جامعه اطلاعاتی." اطلاعات، تیرماه، ۱۳۸۴
۱۵. سراج، شهناز. "مفهوم سواد اطلاعاتی، باسواد اطلاعاتی در یک نگاه." دنیای اقتصاد، ۲۵ اسفندماه ۱۳۸۳
۱۶. ارسگواج، زورنا. "سواد اطلاعاتی: خط مشی‌های جستجو، ابزار و منابع." ترجمه فرض الله عزیزی.

سایت

۱. Hancock, Vicki E. "Information Litracy for lifelong Learning/ information-litracy.html
۲. www.Libraryinstruction.com
۳. سایت اینترنتی کتابداران فردا
۴. سایت www.sconal.ac.uk
۵. وبلاگ www.sociallib.blogfa.com